

پوخته یه کی تیوری میتافوره چه مکیه کان و پهیره وکردنی به سهر هندی ئیدیومی کوردیدا

پ. د. هوشهنگ فارووق جهواد

ئەندامی کارای ئە کادیمیای کوردی - ههولێر

بهشی زمانی ئینگلیزی - کۆلیژی پهروهردی

بنه پرتی - زانکۆی سلیمانی

hoshang.jawad@univsul.edu.iq

کورتە ی لیکۆلینه وه

ئیدیۆمه کان کرۆکی ههر زمانیک پیکدههینن چونکه چه ندين واتای سهر بار ده گوازنه وه له پال وانا بنجی و بنه رتهیه کانیا. ئەم وانا سهر بارانهش زاده و به رهنجامی که له که بوونی ئەزموون و کارلێکی رۆژانه ی مرۆفه کانن له گه ل یه کدی و ده وره بوری خۆیان. ههروه ها ئیدیۆمه کان رهنگدانه وه ی خه سلەت و تاییه تمه ندییه جوگرافی و ثانی و میژوو بییه کانی مرۆف و جۆری بیرکردنه وه یان و دابونه ریت و په یوه ندییه کۆمه لایه تیه کانن. که واته به لیکۆلینه وه مان له ئیدیۆمه کان، تیگه یشتنکی وردتر و قوولترمان ده بی بۆ زمان.

سهره رای ئە وه ی له بواری زماناسیدا ئیدیۆم بایه خی تاییه تی پیدراوه که چی زماناسیی دیرین ههر ته نها له لایه نه سینتاکسی و سیمانتیکی و پراگماتییه کانی ئیدیۆمی کۆلیوه ته وه و ئیدیۆمی وه کو پیکهاته یه کی چه سپاو و لیکدانه پراو و نه پچراو ته ماشا کردوه. له به رامبه ر ئەم بۆ چوونه دا، زمانه وانی کۆگنیتیف (مه عریفی) بۆ چوونیک ی ته واو جیاوازی هه یه بۆ ئیدیۆم که له م لیکۆلینه وه ماندا به کارمانه یناوه و پشتمان پیی به ستوه. ئەم تیۆرییه، ئیدیۆم وه کو میتافۆری چه مکیی ده بینیت و هه موو میتافۆریکی چه مکییش له روانگه ی هاوگیریه کی چه مکیی (ئاوه زیی) له نیوان بواری سهر چاوه و بواری ئامانجدا، لیکده داته وه.

ئهم لیکۆلینه وهیه له ههوت بهش پیکهاتوه. بهشی یه کهم پیشه کیه و تاییدا تیۆری میتافۆره چه مکیه کانمان ناساندوه که به تیۆریه کهی له یکۆف و جۆسن ناسراوه. ههروهها جیاوازی نیوان بۆچوونی زمانه وانیهی دیرین و زمانه وانیهی کۆگنیتیفمان سه بارهت به میتافۆر، خستۆته روو. به شه کانی دیکه ی لیکۆلینه وه که بهم جۆره ی خواره وه، ریکخراون:

بهشی دووهم تاییه ته به پیناسه ی میتافۆری چه مکیه ی،

بهشی سیه م تاییه ته به باسی بنه مای ئه زموونی میتافۆره چه مکیه کان،

بهشی چواره م باس له هاوگیری میتافۆری نیوان بواری سه رچاوه و بواری

ئامانج ده کات

بهشی پینجه م تاییه ته به باسی جۆره کانی میتافۆره چه مکیه کان به پیه ی

تیۆره که ی له یکۆف و جۆسن

بهشی شه شه میش تاییه ته به پهیره وکردنی تیۆریه که به سهر هه ندى ئیدیۆمی

کوردیدا

بهشی هه وته م و کۆتاییش ته رخانه بۆ گرنگترین ئه نجامه کانی لیکۆلینه وه که.

له گرنگترین ئه و ئه نجامانه ی ئهم لیکۆلینه وه په پیه گه شتوه ئه وه په که میتافۆر

له زمانه وانیهی دیرین و زمانه وانیهی کۆگنیتیفدا ته واو جیاوازن. زمانه وانیهی دیرین میتافۆر

وه کو تاییه تمه ندیهی وشه و دیارده په کی زمانیهی ده بینیت، هه رچی زمانه وانیهی

کۆگنیتیفه، میتافۆر وه کو تاییه تمه ندیهی چه مکه کان له ئاوه زی مرۆفدا ده بینیت.

خالیکه ی دیکه ی گرنگ له م باسه دا ئه وه په که ئیدیۆمه کانی زمانیهی کوردیهی ده کرى

به سهر هه ر سى جۆره که ی میتافۆری چه مکیدا دابه ش و پۆلین بکرىن: میتافۆری

چه مکیه ی پیکهاته یی، میتافۆری چه مکیه ی ئۆتۆلۆجیه ی، میتافۆری چه مکیه ی ئاراسته یی.

ههروهها ده کرى بنه ما فیزیکیه کانی سه رجه م هاوگریه میتافۆریه کان بۆ ئیدیۆمه

کوردیه کان ده ستنیشان بکرىت، وه کو له لیکۆلینه وه که دا هاتوون.

کلیله وشه کان: میتافۆری چه مکیه ی، ئیدیۆمی کوردیه ی، تیۆری میتافۆره

چه مکیه کان

۱. پێشه‌کی

میتافۆر: تیروانینی دێرین و تیروانینی زمانه‌وانی کۆگنیتیڤ

له‌ کۆنه‌وه، شاعیران و ئەدیبان و نووسه‌ره‌ داھێنه‌ره‌کان، خوازه، یان میتافۆریان وه‌کو شیوازیکی ئاخاوتن به‌کارهێناوه، پتریش به‌مه‌به‌ستی به‌دیھێنانی هه‌ندئ ئامانجی هونه‌ری و به‌رجه‌سته‌کردنی کاریگه‌ریی په‌وانبێژییانه‌ چ له‌ ئاخاوتن و چ له‌ ده‌قی نووسراودا. چه‌مک و بیروکه‌ی میتافۆر به‌ زۆر شیوازی جیاواز پێناسه‌ کراوه به‌لام له‌ بنه‌رتدا مه‌به‌ست لێی به‌راوردکردن یان لیکچواندن دوو شت یان زیاتره‌. مه‌به‌ستیش له‌ به‌راوردکردنه‌که‌ چاکتر تیگه‌یشتنه‌ له‌ یه‌کیکیان به‌ لیکچواندن به‌وه‌ی دیکه‌، به‌مه‌ش هاوکێشه‌که‌ کاردانه‌وه‌یه‌کی په‌سنکه‌رانه‌ی قوولتر ده‌رده‌بێت. بۆ نمونه‌ کاتیک ده‌لێن: **فلانه‌ که‌س رپۆییه!** مه‌به‌ستمان ئەوه‌ نییه‌ ئەو که‌سه‌ له‌ پرووی روخساره‌وه‌ له‌ رپۆی ده‌چیت، به‌لکو مه‌به‌ست ئەوه‌یه‌ سیفەت و تایه‌تمه‌ندی و په‌فتاره‌کانی له‌ هی رپۆی ده‌چن له‌ پرووی فیلبازی و ناراستگۆیییه‌وه‌.

کۆڤیچیش (۲۰۱۰، ۴-۵) پێوایه **میتافۆر** له‌ چوارچۆیه‌ی قوتابخانه‌ی دێریندا، **پێنج** تایه‌تمه‌ندی گرنگی هه‌یه‌ که‌ له‌ خواره‌وه‌دا کورتیان ده‌که‌ینه‌وه‌:

۱. میتافۆر تایه‌ته‌ به‌ وشه، واته‌ تایه‌تمه‌ندی وشه‌یه‌ و دیارده‌یه‌کی زمانیه‌.
۲. میتافۆر به‌مه‌به‌ستی هونه‌ری و په‌وانبێژی به‌کارده‌هێنریت، بۆ نمونه‌ شه‌یکسپیر له‌ یه‌کیک له‌ کاره‌کانیدا ده‌لێت: دنیا شانۆیه‌که‌ و مرۆفه‌کانیش ئەکتەری نیو شانۆکه‌ن.

۳. میتافۆر له‌سه‌ر بنه‌مای لیکچواندن و به‌راوردکردن و ناساندنی دوو شت یان دوو قه‌واره‌ دامه‌زراوه‌. بۆ نمونه‌ بۆ ئەوه‌ی بتوانین فلانه‌ که‌س به‌ رپۆی به‌راورد بکه‌ین یان میتافۆری رپۆی بۆ به‌کاربێنین، ده‌بێ هه‌ندئ خه‌سلەت و تایه‌تمه‌ندی هاوبه‌ش له‌ نیوان که‌سه‌که‌ و رپۆیدا هه‌بێت.

۴. میتافۆر بریتیه‌ له‌ به‌کارهێنانی ئاگایانه‌ و به‌ئه‌نقه‌ستی وشه، له‌مه‌شدا ده‌بێ نووسه‌ر یان ئاخۆه‌ر به‌هره‌یه‌کی تایه‌ته‌ی هه‌بێ بۆ به‌کارهێنانی میتافۆر به‌شیوه‌یه‌کی کاریگه‌ر. بۆیه‌شه‌ ته‌نها که‌سانی ده‌گه‌من و به‌هره‌مه‌ند له‌ به‌کارهێنانی میتافۆردا سه‌رکه‌وتوون. ئەرستۆ لهم‌ رووه‌وه‌ وتوویه‌تی: مه‌زنترین شت بوونی توانا و ده‌سه‌لات

شكانە بەسەر مېتافۆردا. ئەو توانا و دەسلەتە ھەموو كەس نىيەتى؛ ئەمە تەنھا ھى بلىمە تەكانە.

۵. قەسەيە كى باو ھەيە دەلى گوايە مېتافۆر شىۋازىكى ئاخاوتنە كە دە كرى بە كارى نە ھىنن لە ژيانى رۆژانە ماندا؛ بە كارھىنانە كەى تەنھا بۆ جوانكارى و ھەندى كارىگەريە، واتە مېتافۆر بە شىكى دانە براوى پەيوەندى كوردنى رۆژانەى مروڤە كان نىيە، چ جاي ئەو ھى بە شىك بى لە بىر كوردنە ھى مروڤ و پرۆسە ئاوەزىيە كان وە كو زمانسانى كوگىتيف بانگەشەى بۆ دە كەن.

لە مەو ھە بۆ مان دەردە كە وىت كە تىروانىنى دىرىن بۆ چەمكى مېتافۆر، دياردەى مېتافۆر بە دياردەيە كى زمانى لە قەلەم دەدات؛ بە مەش ناتوانى ئەو دەولە مەندى و ئالۆزىيانەى لەو پرۆسە ئاوەزى و كوگىتيفيانەى لە مېشكدا پروودە دەن و پەيوەستن بە مېتافۆرە ھە، لە بەرچا و بگرىت، واتە رۆل و كارىگەريە مېتافۆر لە دركى كوردنى مروڤدا نادىدە دەگرىت.

لە بەرامبەر تىروانىنى دىرىن و كۆن بۆ مېتافۆر، تىروانىن و چوارچىۋەيە كى دى ھەيە بە ناوى زمانەوانى كوگىتيف كە دىدىكى تەواو جياوازى ھەيە بۆ چەمكى مېتافۆر. لە كارە ھەرە ناوازە كە ياندا بە ناوى ئەو مېتافۆرانەى لە گەلىاندا دەژىن، لەيكوف و جۆنسن ئەو ھە روون دە كە نەو ھە جەو ھەر و كرۆكى مېتافۆر تىگەيشتن و ئەزمون كوردنى جۆرە شتىكە لە روانگەى يەككى دىكە ھە (۲۰۰۳، ۵). لىرەدا لەيكوف و جۆنسن بە توندى پرووبە پرووى ئەو بۆچونە دىرىن و رەگدا كوتائوانە دەبنەو ھە كە لەسەر ھەو لە بارەى مېتافۆرە ھە خىستمانە پروو و پىدادە گرن لەسەر ئەو ھى كە:

۱. مېتافۆر خەسلەت و تايبەتمەندى چەمكە كانە نەك ھى وشە كان.

۲. ئەركى مېتافۆر برىتتە لە باشتىر تىگەيشتن لە ھەندى چەمكى ديارىكراو نەك ئامانج لىنى تەنھا كارىگەريە ئىستاتىكى و ھونەريە بىت.

۳. مەرج نىيە ھەموو كات مېتافۆر لەسەر بنەماى ھاوشىۋەيە و لىكچواندن دابمەزرىت.

۴. به کارهینانی میتافور نه به ستراوه ته وه به خه لکی لیها توو و ده گمن و به هر ه دار به تنها، به لکو له لایه ن خه لکی ساده شه وه روژانه به کارده هیتیریت .

۵. راسته میتافور له رووی ئیستاتیکی و زمانه وانیه وه چیژ به خشه و جوانکاریه کی به رچاو به زمان ده به خشیت، به لام له سه رووی ئه مانه وه، پروسه به کی حه تمی و دانه براوی فیکر و بیر کردنه وه ی لوجیکانه ی مروقه (کوئیچیش، ۲۰۱۰، ۸). زمانه وانای کونگیتیف، میتافور به شیوازیکی ئاخوتن دانانیت به تنها، به لکو به کروکی کردار و بیری مروقی له قه له م ده دات. مروق له ژبانی روژانه پیدا پتر چه مکه کونکریتی و به رجه سته کان به کارده هیتیت بو تیگه یشتن له چه مکه ئابستراکت یان موجه رپه ده کان چونکه مروق شاره زایی و ئاشنایه تی زیاتر و ئه زموونی پتری له گه ل شته کونکریته کانداهیه. به پپی تیوری میتافوره چه مکبیه کان Conceptual Metaphor Theory، هوکاری جه ختکردنه وه له سهر باشر تیگه یشتن له چه مکه ئابستراکته کان له روانگه ی شته کونکریته کانه وه ئه وه به که هاوگیری ^(۱) یان هاوریکی ویه کانگیری له نیوان بواره کانداهیه، واته بواری سه رچاوه و بواری ئامانج (پاشان وردتر باسی لیوه ده که یین). ره گه زه کانی بواره چه مکبیه کونکریته که گیرده کرین له گه ل ره گه زه هاوتا کانیان له بواری ئامانج یا بواره چه مکبیه ئابستراکته که.

سانتا ئانا (۲۰۰۲، ۴۰۲)، سی خالی هره دیار و گرنگی تیروانی کونگیتیفانه ی بو میتافور دیاری کردوه که ئه مانه ی خواره وه ن:

۱. زمانه وانانی کونگیتیف پیناویه ئه و ده رپرینه میتافوریانه ی له ئه نجامی هاوگیری نیوان بواره کانداه که ونه وه (cross-domain mapping)، په یوه ندیه کی پته ویان به یه که وه هیه چونکه هه ر ده رپرینیکی زمانیی ره نگدانه وه ی به ک لایه نی به ک تاکه هاوگیری چه مکبیه (conceptual mapping). دواتر ئه م چه مک و زاراه ته کنیکبیه رپونتر ده که یینه وه.

^(۱) زاراه ی هاوگیری م به رامبه ر به (مابینگ) داناوه به و واتایه ی هه ردوو بواره که له یه کتر گیر ده بن وه کو ددانی زنجیر که به ناو په کدا ده چن و گپرو جووت ده بن. پروانه: فره نگه کی کوردستانی کا به رگی به که م، عه لی جه وشه نی، چاپی به که م، کرج ۲۰۱۵.

۲. گشت مۆدیله کۆگنیتیڤیه کانی میتافۆر توانایه کی خۆرپسک و سروشتیان ههیه بۆ ره وایه تیدان به به کارهینانی هندی وشه ی دیاریکراو بۆ دهربرینی هندی چه مکی دیاریکراو.

۳. میتافۆره چه مکیه کان توانای سازاندن و خولقاندنی میتافۆری تازه یان ههیه. وه کو ده سزانین میتافۆر، ته نانه ت جۆره تهقلیدی و دیرینه که شی، پرۆسه یه کی بینا که رانه و به ره مهینه رانه یه نه ک چه قبه ستوو و جیگیر.

با بیینه سهر هندی نمونه ی میتافۆری چه مکی که له کتیه که ی له یکۆف و جۆنسن (۲۰۰۳) دا هاتوون:

۱. له مشتومر که ماندا، په لاماری یه که یه که ی خاله لاوازه کانی ده دام.

۲. داواکاریه که ت هی بهرگری لیکردن نیه.

۳. تا ئیستا له یه ک مشتومر و ده مه قالی، لیم نه بردۆته وه.

۴. په خنه که ی ریک ئامانجه که ی پیکا.

۵. نه گهر هه ره و شیوازه به کاریینی، دلنیا به له ناوت ده بات.

نه گهر سه ریکی ئه میتافۆرانه ی سه ره وه بکهین، ده بینین هه موویان له باره ی وتووێژ و مشتومر وهن؛ سه رجه میشیان یه ک میتافۆری چه مکی حوکمیان ده کات ئه ویش بریتیه له **مشتومر جهنگه** argument is war. لیره دا چه مکی جهنگ بریتیه له بواری سه رچاوه (source domain) و چه مکی مشتومریش بریتیه له بواری ئامانج (target domain). مه به ست له بوونی ئه م میتافۆره ئه زمونکردن و تیگه یشتنه له بواری ئامانجه که که مشتومر له روانگه و گوشه نیگای بواری سه رچاوه که وه که جهنگه. ههروه ک چون له جهنگدا، ده شی بیهینه وه یان بیدۆرینین، له مشتومریشدا به هه مان شیوه یه. هه ره له و نمونه ی سه ره وه دا ده بینین ده سته واژه کانی په لاماردان، بهرگریکردن، بردنه وه، پیکانی ئامانج، له ناوبردن، سه رجه میان له بنه رته دا له کۆنتیکستی جهنگدا به کارده هیترین. ئه وه که سه ی مشتومری له گه لدا ده کهین وه ک ئه وه یه دوژمن بیت؛ هیرش ده کهینه سهر بۆچونه کانی و بهرگری له هی خۆمان ده کهین. ههروه ها بۆ بردنه وه ی مشتومر یک یان ده مه قالییه ک که له گه ل که سیکدا ده یکهین، پیویسته هندی پلان و ستراتیز به کاریینین بۆ

مسوگه رکردنی بردنه وه مان یان لاوازکردن و تیکشکاندنی خاله کانی لایه نی به رامبه رمان. راسته مشومر و جهنگ سهر به دوو بواری چه مکیی جیاوازن که چی زوربه ی ئه و شتانه ی له کاتی مشومر کردندا ده یانکه یین، ده کری له سهر بناغه ی چه مکیی جهنگدا سازیان بکه یین و دایانرئین. بویه له ریگه ی هاوگیری نیوان بواره کانه وه واته له بواری سهرچاوه وه بو بواری ئامانج، زوریک له وه دهرپرینانه ی له بنه رتدا بو جهنگ به کاردین، هه مان ئه وه دهرپرینانه بو وه سفکردنی مشومر به کارده هیین.

۲. پیتاسه ی میتافوری چه مکی:

وه کو پیتستر ئامازه مان پیدایا، له یکووف و جونسن پیتانوایه میتافور چه مکیک نیه له دهره وه ی واتای دیرین بیت بو دهرپرینی هندی چه مکی هاوشپوه، به لکو له بنه رتدا وه سیله یه که بو تیگه یشتن و نه زمونکردنی یه ک جور شت له روانگه ی شتیکی دیکه وه (له یکووف و جونسن، ۲۰۰۳). پیتانوایه میتافور روژانه له ژانی مروفا به کارده هیتریت و بگره به شیکه له کار و کرده وه و بیرکردنه وه ی به رده وه و روژانه ی مروفا به جوریک که ئه وه سیستمه چه مکیه ئاساییه ی به هویه وه کار ده که یین و بیرده که یینه وه، له بناغه دا و ههر به سروشتی میتافوریه و له سهر بنه مای به کاره یینانی میتافور دامه زراوه. هه روه ها ده لین: چونکه سیستمی چه مکی و ئاوه زی مروفا پتر میتافوریه، بویه شیوازی بیرکردنه وه مان، ئه وه ی نه زمونی ده که یین و نه وه ی روژانه نه نجامی ده ده یین تا نه ندازه یه کی فراوان میتافوریه و به میتافور ره نگرپترکراوه. که واته چه مک یان چه مکه کان گرنگیه کی یه کجار زوریان هه یه چونکه کوئترولی بیرکردنه وه کانمان و ئه رکی روژانه مانیان له ده ستدایه. به واتایه کی دی، هه مان زمان میتافوریه و هه میش بیر. با نمونه یه ک به یینه وه: روژانه چه ندین دهرپرین و ده سه واژه به کارده هیین بو وه سفکردنی کات که ده شی ئه مانه هندیکیان بن:

۱. کاتی خووت به چی سهرف ده که ی؟

ب. چا کردنه وه ی ئه م پاسکیله زهره ی دوو سه عاتی لیدام.

ج. کاتیکی زۆرم له نووسینی ئەم کتیبەدا سەرف کردوو.

د. ئەو ئیسه ئەوهی دههینا چوار سەعات به پێوه بوهستی بۆی؟ بایه ئهوه بوو

چوار سەعات بوهستی بۆی؟

ه. یارییه که، زۆربهی کاته کانمی به فیڕۆدا.

لەم نموونانە ی سەرەوه، وشە و دەستەواژەکانی سەرفکردن/خەرجکردن، زەرەرکردن، هێنان و بایه که ئاماژە به بهها و نرخ ده کهن، ههروهها به فیڕۆدان، سەرجه میان په یوهستن به میتافۆری چه مکی کات پارویه چونکه به واتا کۆنکریتییه که یان له بواری سەرچاوهی پارهدا به کارده هینرین؛ هه رچی واتا ئابستراکته که یه دوای هاوگیریه کی سیستیماتیک، له بواری ئامانجه که یدا به کارده هینریت که کات-ه و له شیوهی میتافۆره زمانیه کاندای خویان ده بیننه وه. به واتایه کی تر، چۆن له مامه له ی پاره و دراودا، زهره ر و قازانج ده که یه و پاره خه رج ده که یه و پاره به فیڕۆ ده ده یه... هتد، به هه مان شیوه ش کات ههروه ک چه مکی پاره، له هه موو ئه و هاوکیشانه دا به شداره. که واته ویناکردن و چه مکاندنی کات له مێشکی مرفۆدا له سهر بنه مای ویناکردن و چه مکاندنی پاره دامه زراوه.

زاراوهی "دهرپرینی میتافۆری" یان "میتافۆری زمانی" ئاماژیه بۆ ده رپرینه زمانیه کانیه وه کو وشه و فریز و پرسته، واته هه موو ده رکه و تنه پووکاریه کانیه میتافۆری چه مکی (له بیکۆف و جۆسن، ۲۰۰۸، ۲۷). با نموونه یه کی دیکه ی میتافۆری چه مکی وه ربگرین که بریتیه له "بیروکه کان پووکن"، با بزاینن ئەم میتافۆره چه مکیه چۆن له زمانی کوردیدا رهنگی داوه ته وه:

بیروکه کان پووکن

ا. بیروکه کانت هیه چه رهه مکیان نه بوو.

ب. بیروکه کانت نه زۆک ده رچوون.

ج. ئەم تیۆرییه تازه چرووی کردوو.

د. زمانه وانیه لقی و پۆپی زۆری لیده بیته وه.

ه. ئەم بۆچوونانه ی تۆ هیه چی لئ شین/سهوز ناییت.

و. هه‌ندئ له‌ته‌له‌فزیۆنه‌کان تۆوی بیری خراپ له‌میشکی لاوه‌کانماندا ده‌چین.

ی. نووسه‌ریکی به‌توانایه و خه‌یالیکی پاراوی هه‌یه. ئه‌گه‌ر سه‌رنجی نمونه‌کانی سه‌ره‌وه‌ده‌ین (که هه‌ندیکان له‌لای له‌یکۆف و جۆنس به‌جۆری دیکه هاتوون)، ده‌بینین وشه‌گه‌لیکیان تیدا‌یه‌ بۆ وه‌سفکردنی بیر و بۆچوون به‌کارهاتوون به‌لام سه‌رچاوه‌ بنه‌ره‌تیه‌که‌یان له‌په‌وه‌که‌وه‌ وه‌رگه‌راوه. که‌واته‌ لێره‌دا ئیمه هاتوون بیر و بۆچوون (که‌ بواری ئامانجه) و ده‌مانه‌وی چاکتر تیبیگه‌ین، له‌په‌وانگه‌ی په‌وه‌که‌وه‌ سه‌یری ده‌که‌ین و وینای ده‌که‌ین (په‌وه‌که‌ لێره‌دا بواری سه‌رچاوه‌که‌یه). به‌جۆریکی دی، هاوگه‌ریه‌کی چه‌مکی به‌کارده‌هێنین له‌نیوان هه‌ردوو به‌اره‌که‌دا بۆ ئه‌وه‌ی چاکتر له‌ بواری ئامانجه‌که‌ بگه‌ین.

۳. بنه‌مای ئه‌زمونی میتافۆره چه‌مکیه‌کان

یه‌کێک له‌و خاله‌ گه‌رنگه‌ی له‌یکۆف و جۆنس له‌کتیبه‌که‌یان (ئه‌و میتافۆرانه‌ی له‌گه‌ڵیاندا ده‌ژین) دووپاتی ده‌که‌نه‌وه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ میتافۆره چه‌مکیه‌کان له‌ سه‌روشتی په‌یوه‌ندیه‌کانی مۆف به‌ جیهانه‌وه‌ په‌سکاوان و په‌گیان داکو‌تاوه. به‌ واتایه‌کی دی، میتافۆره چه‌مکیه‌کان بناغه‌یه‌کی ئه‌زمونیان هه‌یه‌ (له‌یکۆف و جۆنس، ۲۰۰۸، ۲۷). با سه‌رنجی ئه‌م میتافۆره چه‌مکیه‌ ده‌ین که‌ ئیقانز و گرین هیناویانه‌ته‌وه:

میتافۆری چه‌مکی: **بهر (چه‌ندیتی) به‌رزبوونه‌وه‌ی ستوونیه**

نمونه: ۱. نرخ‌ی پشکه‌کان به‌ره‌و سه‌ره‌وه‌ ده‌چیت.

ب. خویندکاره‌که‌ له‌ تاقیکردنه‌وه‌که‌یدا نمره‌ی به‌رزى هینا. (ئیشانز و

گرین، ۲۰۰۶)

له‌ لیکدانه‌وه‌ی دیریندا هه‌ردوو رسته‌که‌ی سه‌ره‌وه‌ په‌یوه‌ستن به‌ بر یان چه‌ندیتی. رسته‌ی یه‌که‌م ئاماژه‌ به‌ زیادبوونی نرخ‌ی پشکه‌کان ده‌کات و ئه‌وه‌ی دووه‌میش ئاماژه‌ به‌ ئه‌نجامی تاقیکردنه‌وه‌یه‌که‌ ده‌کات له‌په‌وه‌ی چه‌ندیتی ژماره‌بیه‌وه. لێره‌دا ده‌بینین له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی هه‌ردوو لیکدانه‌وه‌که‌ ته‌قلیدی و کۆن به‌لام ئه‌و دانه

فەرھەنگيانەى رېنگە بۆ ئەم جۆرە لىكدانەوانە دەكەنەو (واتە چۈنە سەرەو و بەرزبۈنەو) ناماژە بە چەمكى بەرزبۈنەو ەى ستوونى دەدەن. كەواتە ئەم جۆرە نمونانە ئەو دەسەلمېنن كە لە ئاستى چەمكىدا، **بەرپەندىتى لەگەل بەرزبۈنەو ەى ستوونى** دا بەجۆرېك لە جۆرە كان بەيەكەو ەرىدراون. پەرسىارى گەنگىش لېرەدا ئەو ەيە: چى ھاندەر و ھۆكارى ئەم پېكەو ەرىدراو ەيە؟

بەرپەندىتى لەگەل بەرزبۈنەو ەى ستوونى زۆر ەى كات ھاوتەرىب لەگەل ەكتەر دەرۈن و ئەو ەرىدراو ەيە ھەمىشە ەيە بەدەوامى لە ئەزمونى رۆژانە ماندا بەر ەستە دەبېت. بۆ نمونە كاتېك بەرزى شېك زىاد دەكەن، پەكەى زىاد دەبېت. ئەگەر جووتىارىك چەند سەندووقە تەماتە ەك بختە سەر ەكتەر، بەرزىكەى زىاد دەكات و پرى تەماتە كانىش زىاد دەكات؛ واتە زىاد بوونىكى ھاوتەرىب لە پەرى و چەندىتى روودەدات. بەھەمان شېو، ئەگەر ئا و بكەيتە نا و پەرداخىكەو، ئەنجامەكەى زىاد بوونىكى ھاوتەرىبە لە بەرزى (بەرزبۈنەو ەى ستوونى) و پرى ناوەكە. بەگوپرەى (لەيكۆف و جۆنسن ۲۰۰۸، ۳۱)، ئەم جۆرە پېكەو ەرىدراون و ھاوتەرىبەى كە رۆژانە ئەزمونى دەكەن لەژيانى خۆماندا، دەبېتە ھۆى جۆرە ەرىدانىك و پەيوەستبوونىك لە ئاستى چەمكىدا؛ ئەمەش بە ئاشكرا لە نمونە زمانىبە كاندا رەنگ دەداتەو و بەر ەستە دەبېت. بەمەش مېتافۆرى **بەرپەندىتى بەرزبۈنەو ەيە لەدايك دەبېت.**

لەبېرمان نەچىت رۆلى بنەماى ئەزمون گەنگە بۆ تېگەشىتن لە كار كەردى ناوەكى ئەو مېتافۆرە چەمكىيانەى ھاوگىر نىن واتە لەگەل ەك ناينەو و ەكانگىر نابن بەھۆى ئەو ەى لەسەر بنەماى ئەزمونى جىاجىا دامەزراون (لەيكۆف و جۆنسن، ۱۹۸۰). بۆ ئەمە، لەيكۆف و جۆنسن دوو نمونە دېننەو (نەزانراو بۆ سەرەو ەيە) و (زانراو بۆ خوارەو ەيە) كە بناغە ەكى ئەزمونى تەواو جىاوازان ەيە لەگەل مېتافۆرى چەمكى (بەختىار بۆ سەرەو ەيە) و (خەمبار بۆ خوارەو ەيە). ھەرچەندە چەمكى بەرەو سەرەو بوون ھەمان شتە لەھەموو ئەو مېتافۆرانەدا، بەلام ئەو ئەزمونانەى كە مېتافۆرە كانى (بەرەو سەرەو بوونى) يان لەسەر دامەزراو، تەواو جودان. مەسەلەكە ئەو ەننە كە چەندىن جۆرى (سەرەو بوون) مان ھەبېت، نەخىر،

به لکو مهسه له ئه وهیه که ستوونی بوون به چه ندین ریگه و شیوازی جیا جیا ده چیه ناو ئه زموونی مروییمان و به مهش چه ندین میتافۆری چه مکی جیاوازی لیده که ویته وه. نمونه ی میتافۆری چه مکی (نه زانراو بو سهر وهیه) و (زانراو بو خواره وهیه) ده شی له م دوو نمونه کوردیانه ی خواره وه دا بدۆزینه وه:

ا. بۆنی شتیکی خراب ده کم. (شته که له هه وادایه و له سهر وهیه و نه ریئیه)

ب. ره شه باکه هیور بوته وه. لافاوه که نیشته وه. (لیره دا ئاراسته که به ره و

خواره وهیه و نه ریئیه)

له م دوو نمونه ی سهر وه ده بینین ئاراسته ی سهر وه ده شی نه ریئیه بیت به پیچه وانه ی بوچوونی باو، ههروه ها ده شی ئاراسته ی خواره وه ئه ریئیه بیت. له به رامبه ره ئه مانه شدا میتافۆری چه مکی (دلخۆش/به ختیار بو سهر وهیه) و (خه مبار بو خواره وهیه) له گه ل بوچوونی باودا هاوړیکن وه که له م نمونه ی خواره وه دا ده رده که ون:

ا. ئه مرۆ ورهت زۆر به رزه. به لی ئه مرۆ میزاجم فریوه! (لیره دا ئاراسته که به ره و

سهر وهیه و نه ریئیه)

ب. ئه مرۆ ورهت زۆر دابه زیوه. میزاجم سفره! (لیره دا ئاراسته که به ره و

خواره وهیه و نه ریئیه)

له م نمونه ی بو مان ده رده که ویته که هندی کات بنه مای ئه زموونی له ژیا نی

روژانه ی مرو فیه کاندایه بریار له سهر جوړ و شیوازی میتافۆره چه مکیه کان ده دات.

4. هاوگیری میتافۆری له نیوان بواری سهرچاوه و بواری ئامانجا

جگه له بنه مای ئه زموونی، که له سهر وه ئامانه مان پیدا، میتافۆره چه مکیه کان پیوستیان به کومه لیک هاوگیری میتافۆریه له نیوان بواریه چه مکیه کاندایه، واته له نیوان بواری سهرچاوه و بواری ئامانجا. لیره شدا بواری ئامانج پتر ئابستراکته؛ واته تاییه تمه ندیی فیزیکی و به رجه سته ی نییه، بۆیه قسه کردن له باره یانه وه ئاسان نییه. به پیچه وانه ی ئه میسه وه، بواری سهرچاوه پتر کۆنکریتییه، بۆیه تیگه یشتنی ئاسانتره. له م نمونه ی بواری چه مکی کاتدا که له خواره وه هاتوون، ده بینین چۆن بواری

ئامانج که پتر ئابستراکته، خۆی هاوار ده کات پبویستی به چه مکاندنی میتافۆریه چونکه کات به پله ی یه که م له روانگه ی جوولهوه وینا ده کریت:

- نه ورۆز وا دیت.
- نه ورۆز وا نزیك ده بیته وه.
- په یوه ندیبه که یان ماوه یه کی زۆری خایاند.
- وا خه ریکه له خوشتین ساته کانی ئە مسالمان نزیك ده بینه وه.
- یاریه که خه ریکه ده گاته کۆتایی.

کۆفیشیش (۲۰۱۰، ۱۸-۲۸) باوترین و دیارترین بواره کانی سه رچاوه ی بۆ هاوگیریه میتافۆریه کان به م شیوه ی خواره وه دیاری کردوه:

له شی مرۆف، ته ندروستی/نه خووشی، ئاژهل، پرووه ک، بینا و ته لار، ماکینه و ئامپزه کان، یاری و وه رزش، پاره و مامه له ی ئابووری، خواردن و چیشته لیتان، گه رمی و ساردی، رووناکی و تاریکی، هیتز، جووله و ئاراسته.

ههروه ها باوترین و دیارترین بواره کانی ئامانجی بۆ هاوگیریه میتافۆریه کان به م جوهره ی خواره وه دیاری کردوه:

سۆز، ئاره زوو، ئاکار (ئه خلاق)، بیر، کۆمه ل و نه ته وه، سیاسه ت، ئابووری، په یوه ندیبه مرۆبیه کان، په یوه ندیکردن (communication)، کات، مه رگ و ژبان، رووداو و کردار.

لیره دا دینه سه ر باسکردنی هه ندی له تایه ته ندیبه کانی هاوگیریه میتافۆریه کان که ئە مانه ی خواره وه هه ره گزنگه کان:

۱. هاوگیریه میتافۆریه کان هه ره مه کی نین:

هاوگیریه میتافۆریه کان هه روا به هه ره مه کی نایه نه کایه وه و کارناکه ن به لکو ریشه یان له له شی مرۆف و ئە زموون و مه عریفه ی مرۆفدایه. هاوگیریه میتافۆریه کان له پرووی گشتگیری و هه مه لایه نیه وه ده گۆرین و جیگیر نین، بگره هه ندیکیان له فه ره نگیکه وه (کولتور) بۆ یه کینکی دی ده گۆرین. هه ر هاوگیریه کی میتافۆری بریتیه له کۆمه لیک ریکه وتن و یه کانگیری (mapping) و جوودی له نیوان قه واره کانی نیو بواری سه رچاوه له گه ل قه واره کانی نیو بواری ئامانجدا (له یکوف و

جۆنسن، ۲۰۰۸، ۳۸). له پال ئه مانه شدا ههردوو بواره که، واته سه رچاوه و ئامانج، هه ریه که یان کۆمه لیک رۆلی تایبهت له خۆده گرن. بۆ نمونه له میتافۆری چه مکیه خۆشه ویستی گه شته یان سه فهره، ده بینین که گه شت یان سه فهر (که بریتیه له بواری سه رچاوه که) چهند شتیک له خۆده گریت له وانه گه شتیاران، هۆکاری گواسته وه، ریگایه کی دیاریکراو که پیندا ده رۆن، ههروه ها ئه و کۆسپ و ته گه رانه ی که ده شی له ریگادا تووشیان بی و هتد. به هه مان شیوه ش بواری ئامانجه که (که بریتیه له خۆشه ویستی) چهند شتیک له خۆ ده گریت له وانه خۆشه ویسته کان، ئه و پرووداوانه ی له چوارچیه ی په یوه ندییه که دا له نیوانیاندا پرووده دن و ئه و گرفتانه ی دوو چاری ده بن و هتد.

ئینجا با بینه سهر هاو گرییه که یان جووتکردنی ههردوولای بواره کان؛ ده بینین لیره دا میتافۆری چه مکیه خۆشه ویستی گه شته یان سه فهره له ریگایه کی گیرکردنی ئه و رۆلانه ی له بواری سه رچاوه دا هاتوون له و رۆلانه ی له بواری ئامانجا هاتوون، کارده کات. واته رۆلی ههردوولا له یه ک گیر ده کات و جووتیان ده کات؛ ئه وانه ی بواری سه رچاوه بۆ سهر ئه وانه ی بواری ئامانج. بۆ پروونکردنه وه ی زیاتر:

• خۆشه ویسته کان یان عاشقه کان ده بن به گه شتیار یان ریبوار (بۆ نمونه کاتیک یه کیکیان به وه ی دیکه ده لیت: **من و تو که وتووینه ته دوور یانیکه وه!**)؛

• هه ر ئه و ریبوارانه به ریگایه کی دیاریکراودا ده رۆن به به کارهینانی هۆکاریکی سه فهرکردن (بۆ نمونه کاتیک یه کیکیان به وه ی دیکه ده لیت: **من و تو هه ر ده یخولینینه وه! تا ئیستا هیچمان به هیچ نه کردوه!**)؛

• به کارهینانی ئه و هۆکاری سه فهره ش به سهر ریگایه کدا ده بیته (بۆ نمونه یه کیکیان به وه ی دیکه ده لیت: **به خوا په یوه ندییه که مان له سهر سکه ی خۆی ده رچووه!**)،

• ههروه ها له و ریگایه دا ده شی هه ندی جار کۆسپ و ته گه ره بیته پیش ریبواره کان (بۆ نمونه کاتیک یه کیکیان به وه ی دیکه ده لیت: **په یوه ندییه که مان له قور چه قیوه!**)،

ب. هاوگیریه میتافۆریه کان یه ک ئاراستهیین:

تایه تهنه ندیه کی دیکه ی هاوگیریه میتافۆریه کان ئه وه یه که یه ک ئاراستهیین (ئیفانز و گرین، ۲۰۰۶، ۲۹۶)، ئه مه ش واته میتافۆره چه مکیه کان، بنیات/ستره کتۆر یان پرووتتر بلین پۆله کان له بواری سه رچاوه وه ده خه نه سه ر بواری ئامانج و گیریان ده کهن. پیچه وانه ی ئه مه ش راست نیه. بۆ نمونه، ده توانین عه شق له پریگه ی گه شت-ه وه وینا بکهین وه کو له سه ره وه باسکرا، به لام ناتوانین گه شت له پریگه ی عه شقه وه وینا بکهین و میتافۆرانه بیچه مکینین، واته ناتوانین له پریگه ی چه مکی عه شقه وه چاکتر له چه مکی گه شت تیگهین: ئاسایی و باو نیه گه شتیاران یان پڕیواران وه کو عاشق وه سف و وینا بکهین، ههروه ها نا کرئ وه ستان و تی کچوونی سه یاره له پریگادا به دلشکان وینا بکهین، هتد.

ج. هاوگیریه میتافۆریه کان به شه کین نه ک هه مه کی partial not total:

له ی کۆف و جۆسن (۱۹۸۰) باس له وه ده کهن که هاوگیریه میتافۆریه کان هه رده م به شه کین نه ک هه مه کی واته ته نها یه ک به ش له بونیاتی بواری سه رچاوه جوت ده بی له گه ل بواری ئامانج، ههروه ها ده لێن میتافۆره چه مکیه کان ته نها تیگه یشتنیکی به شه کی نه ک ته وا وه تیمان له بواری ئامانجه که بۆ فه راهه م ده کهن. ئه گه ر له میتافۆری چه مکی تیۆره کان بینان، وردینه وه، بۆ نمونه کاتی ک ده لێن:

- بناغی تیۆریه که ئه مه یه یان ئه وه یه،
- ئیمه پیویستمان به وه یه تیۆریه که به به لگه و ئارگیومینتی پتهوتر به هیتر بکهین،

- ئیمه پیویسته ئارگیومینتی به هیتر پیکه وه بنین بۆ به رگریکردن له خۆمان،
- تیۆریه که یان له په گه وه هه لته کاند،
- گریمانانه کانی ناو تیۆریه که هه مووی فشه ل بوون. (له ی کۆف و جۆسن، ۲۰۰۸).

ئه م میتافۆره چه مکیه ی سه ره وه له بیروکه ی بینا و ته لار و خانوو وه رگریاون. لیره دا سه رنج ده دهین که ئه و به شه ی بواری سه رچاوه که (واته بیناکه) که بۆ

ویناکردنی بواری ئامانجه‌که به‌کارمان هیناوه (تیۆری) بریتین له بناغه و دیوی دهره‌وه. میچ و ژووره‌کانی ناوه‌وه و پلیکانه‌کان و هۆله‌کان و پاره‌وه‌کان ئه‌و به‌شانه‌ی بیناکه‌ن که وه‌کو به‌شی هاوشیوه‌ی بواری ئامانجه‌که به‌کارنه‌هینراون. که‌واته میتافۆری چه‌مکی تیۆره‌کان **بینان** به‌شه‌کی به‌کارهینراوی هه‌یه (بناغه و دیوی دهره‌وه) و به‌شیکه‌ی به‌کارنه‌هینراوی هه‌یه (ژووره‌کان و پلیکانه و هتد). دهربرینه‌کانی وه‌کو بناغه و پیکه‌وه‌نان و هه‌لته‌کاندن و فسه‌ل بوون نمونه‌ی به‌شه‌که به‌کارهینراوه‌که‌ی بواری ئامانجن و به‌شیکن له‌ زمانی ئاسایی رۆژانه‌مان که بۆ وه‌سفکردنی تیۆریه‌کان به‌کاری ده‌هینن.

د. هاوگریه‌ میتافۆریه‌کان په‌په‌وه‌ی له‌ بنه‌مای نه‌گۆری ده‌که‌ن:

یه‌کیکی دیکه له‌ تایه‌تمه‌ندییه‌کانی هاوگریه‌ میتافۆریه‌کان په‌په‌وه‌ویکردنی بنه‌مای نه‌گۆریه‌، به‌ واتای ئه‌وه‌ی که تایپۆلۆجی کۆگنیتیف یان وردتر بلین پیکهاته‌ی سکیمای وینه‌ی بواری سه‌رچاوه به‌ بواری ئامانجه‌وه گریده‌دریت به‌جۆریک که هاوڕیک و ته‌با بیت له‌گه‌ل پیکهاته‌ی ناوه‌کی بواری ئامانجدا (له‌یکۆف، ۱۹۹۲). که‌واته به‌پیی ئه‌م بنه‌مایه‌ ریکخستنی سکیمای وینه‌یه‌کان له‌ سه‌رجه‌م هاوگریه‌ میتافۆریه‌کاندا به‌ نه‌گۆری ده‌مینه‌ته‌وه، به‌و هۆیه‌شه‌وه ئه‌م بنه‌مایه‌ ریکگری ده‌کات له‌ بوونی هاوگریی ناهاوسه‌نگ و نه‌گونجاو له‌نیوان بواره‌کاندا (مه‌به‌ستمان بواری سه‌رچاوه و بواری ئامانجه‌). بۆ نمونه له‌یکۆف و تیرنه‌ر (۱۹۸۹) باس له‌ چه‌مکی مردن ده‌که‌ن که له‌ زۆر باردا سیفته‌ی مرۆیی پیده‌دریت (وه‌کو ئیراده و مه‌به‌ستداری) به‌لام ئه‌و سیفته و تایه‌تمه‌ندیانه‌ی گریدراوی چه‌مکی مردن، سنووردان: بۆ نمونه مردن ده‌توانی قووت بدات، لوش بکات، له‌ناو بیات، **پرووختنی**، **تیکبدات**... هتد. ئه‌م نمونه‌ی پیمان ده‌لین که چه‌مکه‌که ده‌توانی هه‌ندی سیفته‌ی مرۆیی وه‌رگریت، به‌لام له‌ سه‌ریکی دیکه‌وه ده‌بینن که ناکری چه‌مکی مردن وه‌کو میتافۆر به‌کاربهینری له‌ هه‌ندی بواری وه‌کو وانه و تنه‌وه، کرین و فرۆشتنی کیک یان ئایسکریم، یان دانیشن له‌سه‌ر کورسی یان قه‌نه‌فه؛ پروونتر بلین چه‌مکی مه‌رگ یان مردن ده‌کری بیی به‌ ناوی کارا له‌هه‌ندی حاله‌تدا، واته بیی به

پووخینه، لووشده، قووتده، هتد، به لام له هه موو باریکدا ناتوانی بی به کارای هندی کاری دیکه وه کو خواردنی شتیک یان دانیشن، هتد.

۵. جۆره کانی میتافۆره چه مکیه کان:

میتافۆره کان به پیی روانگه و قوتابخانه زمانه وانیه جیا جیاکان، پۆلینی جیا جیا یان بۆ کراوه. ئه وهی ئیمه له م باسه ماندا لئی ده دوین میتافۆره له روانگهی زمانه وانی کۆگنیتیه وه. له و چوارچۆیه شهدا یه که مین پۆلینکردنی میتافۆره له لایه ن له یکه فوه وه کراوه که به ربه ری تیوری میتافۆره چه مکیه کان له قه له م ده دریت. له یکه فوه میتافۆره چه مکیه کان به سهر سی جۆردا دابه شه ده کات که بریتین له:

ا. میتافۆری پیکهاته یی Structural metaphor

ب. میتافۆری ئوتۆلۆجی Ontological metaphor

ج. میتافۆری ئاراسته یی Orientational metaphor

ا. میتافۆری پیکهاته یی: ئه وانه ن که تیا یاندا چه مکیک له روانگهی چه مکیکی دیکه وه به شیوه ی میتافۆره داده پێژریت (له یکه فوه و جۆنس، ۱۹۸۰). ئه و نمونه ی بیشر هینامانه وه (مشتمر جهنگه) به میتافۆریکی پیکهاته یی داده نریت چونکه له و نمونه یه دا چه مکیک که خاوه ن پیکهاته یه کی ورده و سنوره کانی به پوونی دیاریکراوه بۆ دارشتنی چه مکیکی دیکه به کارده هینریت. هه له به ته توانای ئه و میتافۆره پیکهاته ییانه بۆ گریدانی دوو شتی ته واو جیاواز بۆ خه یالی مرۆف ده گه رپته وه چونکه لیکچوون و جیاوازیه کان له ریگهی خه یال و بیرکردنه وه ی مرۆقه وه دینه کایه وه.

ههروه ک ده زانین، ئه زموونی مرۆف و ده ستوپه نجه نه رمکردنی له گه ل شته فیزیکی و به رجه سته کان بنه مایه که بۆ تیگه یشتن له ده ورره و جیهان. بۆیه شه تیگه یشتن له ئه زموونه مرۆبییه کان له روانگهی شته فیزیکیه کانه وه ریگه مان بۆ خۆش ده کات هندی به ش و پارچه ی ئه و ئه زموونانه مان جیا بکه ینه وه و وه کو قه واره یان بوونی سه ربه خۆ و جیاواز مامه له یان له ته کدا بکه ین. هه ر کاتیکیش توانیمان ئه زموونه مرۆبییه کان وه کو شتی فیزیکی وینا بکه ین و بناسینه وه، ئیدی ده توانین ئه و

ئهمومونانه وردتر ئاماژه پييدهين و پۆلينيان بكهين و كوهمل كوهمليان بكهين و به سره بر و چه نديتبي دياريكراودا دابه شيان بكهين، به واتايه كي دي چاكرت تيان ده فكرين و ليكدانه وهيان بو ده كهين.

له لايه كي ديكه وه هه ندي شت هه ن كه سنوره كانيان به وردى ديارى ناكرين يان هه ر سنوريان نيبه، ئه مانه ش هه ر ده كرى به شيويه جياواز پۆلين بكرين. بو نمونه شاخ و ريزه دره خت و گردۆلكه و هتد. نمونه ي زياتر له باسى داهاتوودا ده هيينه وه بو هه موو ئه مانه.

ب. **ميتافورى ئونتۆلوجى:** په يدا بوونى ئه م ميتافورانه به هوئى ئه وه وه يه كه ئه زمونى فراوانى مرؤف له گه ل شته فيزيكيه كان، به تاييه ت له شى مرؤف خوئى، به ماى ژماره يه كي بيسنورى ئه م جوړه ميتافوره ئونتۆلوجيانه ن، واته روانگه و وينا كردنى مرؤف بو رووداو و چالاكى و هه ست و سوژ و بيوكه جياوازه كانى مرؤف له ريگه ي قه واره /بوون و شته فيزيكيه كانه وه. له مه وه ده توانين بليين ميتافوره ئونتۆلوجيه كان خزمه تيكى زورى ئامانجه كانى مرؤف ده كه ن به تاييه ت تيگه يشتن و به كار هيينانى چه مكه ئابستراكته كان به روونى و وردتر.

له ميتافورى ئونتۆلوجيدا، چه مكه ئابستراكته كان (له ويته ي هه ست و سوژ، بيوكه كان، رووداو و چالاكيه جوړاو جوړه كان) له ريگه ي قه واره و بوونه فيزيكى و مادديه كانه وه وه سف ده كرين؛ هه ر كاتيكيش چه مكىكى ئابستراكت وه كو بوونىكى فيزيكى و ماددى مامه له ي له گه لدا كرا، ئيدى ده توانين ئه و چه مكه پۆلين بكهين يا بر و چه نديتبيه كه ي ديارى بكهين و ته نانه ت تيفكرين و ليكدانه وه شى بو بكهين. ليروه، ئه زموننه مرؤيبه كانمان له ته ك شته فيزيكيه كاندا (به تاييه ت له شى خودى خو مان) ده بيته بناغه و به مايه ك بو چه ندين ميتافورى ئونتۆلوجى چونكه ئه و ئه زمونانه مان يان چه ند به شيكى ئه و ئه زمونانه مان له روانگه ي بوونه فيزيكى و به ره سه ته كانه وه، وه سف ده كهين (له يكوف و جوئسن، ۱۹۸۰). دياره مرؤف له قوناغه سه ره تاييه كانى ميژووى په ره سه ندى خويدا، توانا ئاوه زيبه كانى سنوردارتر بووه و زانباريى كه مى له باره ي دنياى ده وروبه رى خو يه وه هه بووه، بو يه تاوه كو باشت

له دهووربهری خۆی بگات و تیئفکریت، شته باو و ئاشناکانی پتر به کارهیناوه بۆ ئەوهی چاکتر لهوانه بگات که به لایهوه نامۆ و بیگانه بوون. ههلبهته لهشی مرۆف نزیکترین ئەو ئۆرگانهیه که له خودی خۆیهوه نزیکه، بۆیه پتر ناوی ئەو ئۆرگانانهی هیناوه و به کاری بردوون بۆ وهسفرکردنی ئەو شتانهی ویستووویهتی چاکتر تیئان بگات و لیئان وردبیتتهوه. کهواته، ئەگەر به میژووی کۆنی مرۆفدا بچینهوه، دهبین لهشی مرۆف خۆی وهکو بواری سهراچاوه source domain به کارهاتوووه بۆ ویناکردن و چه مکاندنی بواره پتر ئابستراکته کانی ئامانج.

به گشتی، میتافۆری ئۆنتۆلۆجی به سهر سی جۆری دیکه دا دابهش دهییت: **بوون و مادده، دهفر یان کۆننهینه، مرۆفاندن/تایبه تهنیدی مرۆف پیدان** personification. پروانه: (له یکۆف و جۆسن، ۲۰۰۳)

۱. میتافۆری ئۆنتۆلۆجی (بوون و مادده):

نمونهیه ک بۆ ئەم جۆره میتافۆره چه مکیه بریتیه له ههئاوسان بوونه (قهوارهیه)، وهکو له کتیبه کی له یکۆف و جۆسن دا هاتوووه. ئەمانه ی خوارهوه نمونهی بهرجهسته کراوی ئەو میتافۆره چه مکیه ن:

- ههئاوسان گوزهرانی خه لکی زۆر خراپ کردوووه.
- ئەگەر ههئاوسان ههروا بهردهوام ییت، که سمان به زیندوووی دهرناچین.
- ده بی شه ری ههئاوسان بکه یین و له ناوی به رین.
- کرینی زهوی باشتیرین ریگایه بۆ زالبوون به سهر ههئاوساندا.

لهم نمونهی سهره وه دا به پروونی دهبین که تاماشاکردنی ههئاوسان وهکو بوونیک یان قهوارهیه ک دهرگامان بۆ ده کاته وه که چاکتر دهستیشانی بکه یین، یا بیناسینه وه، یا ئامازه ی پیدیه یین، یا وهکو مه سه لهیه ک یان گرفتیک بیسین و چاکتر تیئیه گه یین. ئەم جۆره میتافۆره ئۆنتۆلۆجیانه زۆر گرنگ و پویستن تا بتوانین به شیوهیه کی ئەقلانی مامه له له گه ل ئەزمونه مرۆییه کاندای بکه یین. ئەمانه ش هندی نمونهی زیاترن:

بۆ ئامازه پیکردن:

- ترس له مشک ئەو ژنه ی منی شیت کردوووه.

- ئیمه به ئاراسته ی ئاشتی ههنگاو ده نین.
- چینی مامناوهند هیتیکی کاریگه ری بیدهنگه له کایه ی سیاسی نه مریکادا.

بۆ دیاریکردنی بر و چه ندیتی:

- ته واو کردنی ئەم کتیبه پشوودرێژیه کی زۆری ده وی.
- دنیا پرپیه تی له رق و کینه.
- کورد هیزی سیاسی زۆری هه یه له عیرا قدا.

بۆ ده ستیشانکردنی لایه نیکی دیاریکراوی شتیکی یان دیارده یه ک:

- زیاتر له ژیر فشاردا، دیوه دزیوه که ی که سایه تی مرۆف ده رده که وی.
- درن دایه تی جهنگ، مرۆف له مرۆفایه تی ده خات.
- له م دوایسا نه دا باری ده روونی ژنه که ی، به ته واوی داته پیوه.

بۆ ده ستیشانکردنی مه سه له یه ک یان گرفتیک:

- فشاری بهر پر سیاری تیه کانی سه ری بووه هوی نه خۆش که وتنی.
- ئەمه ی به هوی توور په ییبه وه کرد.
- کاریگه ری و هه ژموونی زله یزه کان که م بۆ ته وه به هوی نه مانی به ها په وشیه کانیانه وه.

بۆ دیاریکردنی ئامانج و بوونی پالنه ری دیاریکراو:

- به دوای شوهرت و مال و مولکدا چۆته نیویۆرک.
 - ده بی کۆمه لیک ههنگاو بنی بۆ مسۆگه رکردنی ئاسایشی دارایی خۆت.
 - من ژیا نی خۆم گۆرپوه بۆ نه وه ی به خته وه ری زیاتر به ده ست بینم.
 - ژنه که هاوسه رگیری کردنی به چاره سه ری ک بۆ کیشه کانی خۆی ده زانی.
- بروانه: (له یکو ف و جو نسن، ۲۰۰۸، ۲۵-۲۷).

۲. میتافۆری ئۆنتۆلۆجی ده فر (یان کۆنته ینه ر):

له شی مرۆف له رووکاری ده ره وهیدا پیستیکی پیوه یه. هه ره ئه و پیسته شه که خالی جیا که ره وه ی نیوان ئیمه و دنیا ی ده ره وه مانه. که واته له شمان وه کو ده فریک

یان کۆنتهینه رییک وایه بهرگی دهره وهی ههیه و ئه وه بهرگه ناوه وهی داپۆشیوه. ههروه ها زۆر شتی دیکه ی دنیا ی فیزیکی چوارده وریشمان، ده کریی به هه مان شیوه، وه کو ده فریک بیه رین، بۆ نمونه ژوور، مال، په رداخ، مه نجه ل، سه لاجه، قوتوو، هتد. به هه مان شیوه، ده کریی چه ندین چه مکی ئابستراکتی وه کو خۆشه ویستی و رق و گرفت و هتد، وه کو میتافۆری دهر سه یر بکریین. ئه مانه ی خواره وه هه ندیک نمونه ی ئاخاوتنن که میتافۆره چه مکبیه کانیا ن له ناو که وانه که ی ته نیشتیاندا هاتوون:

- کچه که پر پوو له رق و کینه. (له ش بریتیه له دهر)
- کچه که و کوره که که وتوونه ته ناو خۆشه ویستی کی قووله وه. (خۆشه ویستی بریتیه له دهر)

- له پر شتیکی گه وره که وته بهر چاوم. (بینین بریتیه له دهر)
- ئیستا له بهر چاوان ون بوو. (بینین بریتیه له دهر)
- به ته مای بچیه ناو پیشبرکی که وه؟ (پیشبرکی بریتیه له دهر)
- له پیشبرکی که خرایه دهره وه. (پیشبرکی بریتیه له دهر)
- خه ریکه ورده ورده له حاله تی بیهۆشیه که ی دهره چی. (بیهۆشی بریتیه له دهر)

- که وته ناو خه مۆکیه کی سه خته وه. (خه مۆکی بریتیه له دهر)

۳. مرۆفاندن/تایبه تمه ندیی مرۆف پیدان personification

ئه مه یان تایبه تمه ندیه کی ئاخاوتنه که تیایدا شتیکی یان بوونیکی فیزیکی وه کو مرۆف وینا ده کریت. ئه م تایبه تمه ندیه وایکردوو که چه ندین دیارده ی ناپه یوه ست به جووله و چالاکی مرۆف له روانگه ی چالاکیه مرۆبیه کانه وه وینا بکریین و بخرینه چوارچیوه ی قالبی تایبه تمه ندیه مرۆبیه کانه وه. پروانه ئه م نمونه ی خواره وه:

- تیۆریه که ی ئه و زانا به ناوبانگه سه رجه م گریمانه زانستییه کانمان بۆ رافه ده کات. (تیۆری وه ک مرۆف)

- ژیا ن غه دری گه وره ی لیکردوین. (ژیا ن وه کو مرۆف)

- ئاینه که ی پئیده لیت که مه شرووب نه خواته وه. (ئاین وه کو مرۆف)
- دۆلار به هۆی هه لئاوسانه وه بارودۆخی خراب بووه. (دۆلار وه کو مرۆف)
- هه لئاوسان هه پره شه له پیکهاته و بنه مای ئابوورییه که مان ده کات. (هه لئاوسان وه کو مرۆف)

ج. میتافۆری ئاراسته یی *Oriental metaphor*

زۆر به ی میتافۆره چه مکیه کانى تايهت به ئاراسته یان ئاراسته یییه کان ئاماژه به ئاراسته ی شوینی ده که ن وه کو سه ر-خوار، ناوه وه-ده ره وه، نزیك له-دوور له، پیش-پاش، قوول-ته نکاو، ناوه پراست-قه راخ، هتد. له بهر ئه مه شه هه ندى جار ئه م میتافۆرانه به میتافۆری شوین یان دیاریکه ری شوین، ناوده برین. به پئی تیۆریه که ی له یكوف و جۆسن، ئاراسته کانى شوین زاده و به ره نجامی کارلیکردنی نیوان مرۆقه کان و ئه و ژینگه فیزیکیه ن که مرۆقه کان تیدا ده ژین. بۆیه شه، مرۆف بواری ئاراسته شوینییه کان به کارده هینی بۆ ئه زمونکردن و ویناکردنی بواره ئابستراکته کانى وه کو بر/چه ندیتی، هه ست و سۆز، و پایه ی کۆمه لایه تی. بۆ نمونه ئاراسته ی شوینی سه ر-خوار پتر بۆ نواندن و ویناکردنی پایه ی کۆمه لایه تی و هه ست و ئیحساس و چه ندیتی، به کارده هینریت. کاتیک ده لئین "نرخه کان دابه زیون"، ئاماژه به بر و چه ندیتی ده که ی؛ کاتیکیش ده وتری "ئه مرۆ وره م به رزه"، ئاماژه به هه ست و سۆز ده کری؛ به هه مان شیوه شه له نمونه ی "نه خۆش که وتم" دا، ئاماژه یه کی روون به باری ته ندروستی که سه که ده کری. هه لبه ته دابه زین و به رزبوونه وه و که وتن هه رسیکیان ئاماژه به ئاراسته ی شوین و پانتایی ده که ن. ده بی ئه وه شه له بیر نه که ین که هاوگیریه میتافۆریه کان له خۆوه و به هه پره مه کی دانانرین، به لکو له سه ر بنه مای ئه زمونی فیزیکی و فه ره نه گیی مرۆفدا داده مه زرین. له خواره وه هه ندیک نمونه ی میتافۆری ئاراسته یی ده نووسین و بنه ما فیزیکیه کانیشیان ده خه ینه روو:

بنه مای فیزیکی	نمونه	میتافۆری چه مکی
<p>هه ر کاتیک شله مهنی بکه یته ناو ده فریکه وه، ئاستی شله مهنیه که به ر زده بیتته وه. کاتیکیش گل له که له که گلیکه وه لابده یین، گله که کم ده کات.</p>	<p>● له پاره وه، مووچه که م به ر زیۆته وه. ● ده نگه ته له فزیۆنه که کێ بکه. ● هه لئاوسان روو له داکشانه.</p>	<p>زۆر به ره و سه ره وه یه؛ که م به ره و خواره وه یه</p>
<p>به گشتی وه زعیه تی خوار بوونه وه و شوڤر بوونه وه ئاماژهن بو خه مگینی و خرابی باری ده روونی به لام رییک وه ستان و به ر زبوونه وه ئاماژهن بو باری پۆزه تیقی ده روونی و سوژداری.</p>	<p>● نه مرۆ وره م به رزه. ● دوینی میزاجم سفر بوو. ● له خووشی ده ر چوونه که ی خه رییک بوو یال بگری.</p>	<p>دلخۆش / به ختیار به ره و سه ره وه یه؛ دلته نگ به ره و خواره وه یه</p>
<p>نه خووشی وا له مرۆف ده کا پشتی کوور بیتته وه یان له سه ر جیگا بکه ویته. که سی مردووش هه ر ئه وه یه که له رووی فیزیکیه وه که وتوووه و توانای هه ستانه وه ی نییه.</p>	<p>● له لووتکه ی خووشی و سیحه ت باشیدا یه ● زۆر کزه. ره نگه مردووی لی نیشته وه. ● پیر بووه و پشتی چه ماوه ته وه.</p>	<p>ته ندروستی و ژیان به ره و سه ره وه ن؛ نه خووشی و مردن به ره و خواره وه ن</p>
<p>قه باره ی فیزیکی به گشتی به به راورد به هیز</p>	<p>● له لووتکه ی ده سه لاتدا یه.</p>	<p>هه بوونی کۆنترۆل به ره و سه ره وه یه؛ که وتنه ژیر</p>

<p>ده ببنری یان به هیتز به راورد ده کری. که س یان لایه نی سه رکه وتروش ئه وه یه که له سه ره وه یه یان ده گاته لووتکه.</p>	<p>● رۆژ به رۆژ ده سه لاتی <u>هه لده کشیت.</u> ● له ده سه لات کهوت و له ناو چوو. ● کوره لاساره که ئیستا به ته واوی له ژیر کۆنترۆلی دایک و باوکیدا یه.</p>	<p>کۆنترۆل به ره و خواره وه یه</p>
<p>مرۆف کاتیک ده نویت، واته راده کشیت و پالده که ویت؛ کاتیکیش به خه بهر دیت، ئه وا هه لده ستیته وه.</p>	<p>● به یانیان زوو له خه و <u>هه لده ستی.</u> ● <u>هه لسه</u> له خه و، دره نگه! ● کابرا له ماندوویه تیدا له پر خه وی لیکه وت.</p>	<p>ئاگایی به ره و سه ره وه یه؛ نائاگایی به ره و خواره وه یه</p>
<p>چاکه و خه سلته ته جوان و باشه کانی مرۆف، هه رده م ئاراسته یان به ره و سه ره وه یه.</p>	<p>● ئیشه که مان سه ری <u>گرت.</u> ● ئیشه که مان رۆژ به رۆژ له <u>گه شه سه نندا یه.</u> ● کابرای دز ده میکه له بهر چاوی خه لک <u>که وتوووه.</u> ● خراپه کاران هه میشه له ژیری ژیره وه ی هه ره می کۆمه لایه تین.</p>	<p>چاکه به ره و سه ره وه یه؛ خراپه به ره و خواره وه یه</p>

٦. په پیره و کردنی تیۆره که به سهر هه ندی نمونه ی ئیدیۆمی کوردیدا:

١. ئیدیۆم له شیوه ی میتافۆری بیکهاته یی:

ئهم نموونانه ی خواره وه رهنگدانه وهی میتافۆریکی چه مکی پیکهاتهیین که بریتیه له ژیان گه شته:

• پیاویکی سپله بو، له نیوهی پینگادا به جیی هیشتین.
• گهیشتووینه ته دوو پریانیک، نازانین چۆن بریار بدهین.
لهم دوو نموونه یه دا به ئاشکرا دیاره که چه مکی گه شت بواری سه رچاوه که یه.
له نموونه یی که مدا، ژیان وه کو سه فه رییک وینا ده کری که ده شی له و سه فه رده دا
نزیکترین هاوه له کانمان پشتمان تیبکه ن و له نیوهی یان به شیکی قوئاغه کانی ئه و
ژیانده دا به جیمان بهین. له نموونه یی دووه مدا، ئیدیومی دوورپان به رجه سته که ری
هاوگریه کی میتافۆریه له نیوان ریگای سه فه رییک که تیایدا ریوار ده گاته خالییک
که ئیدی توانای بریاردانی نابیت یان به زه حمه تی ده زانیت بریاری دروست بدات
له کاتی گونجاودا، ئهم ویناندنه له گه ل ژیاننی مرۆف هاو جووته که له په وتی گوزه ران
و ژیانیدا ده شی تووشی ده یان هه لویستی وا بییت که بریاردان تییدا سه خت بیت و
ببیته گرفت بۆی.

با ههر له میتافۆری چه مکی پیکهاته یی دوور نه که وینه وه و نموونه یه کی دیکه
باس بکهین. ئهم ئیدیومانه ی خواره وه سه رجه میان یه ک میتافۆری چه مکی
پیکهاته یی به رجه سته ده که ن که بریتیه له: بارودۆخ که شوهه وایه. با له نموونه کان
پروانین و بزانی چۆن ده شی که شوهه وا بارودۆخ و هه لومه رچی ژیاننی مرۆف
به رجه سته و وینابکات:

- کابرا زوو سارد بووه وه.
 - سارد و گهرمی زۆری دیوه له ژیانیدا.
 - ساردیه کی زۆر که ووتۆته به یینانه وه.
 - ئافره تیکی گهرم و گوپه.
 - هه رکه هاته ناو ئیشه که وه، یه کسه ر گهرمی کرد.
 - گهرماو گهرم قه رزه که ی دایه وه، نه یهیشت درهنگ بکه ویت.
- (ع.ع. شه و نم، ۲۰۲۰، ۳۲۸-۳۲۹؛ سوبحانی، ۲۰۱۲، ۳۸۵).

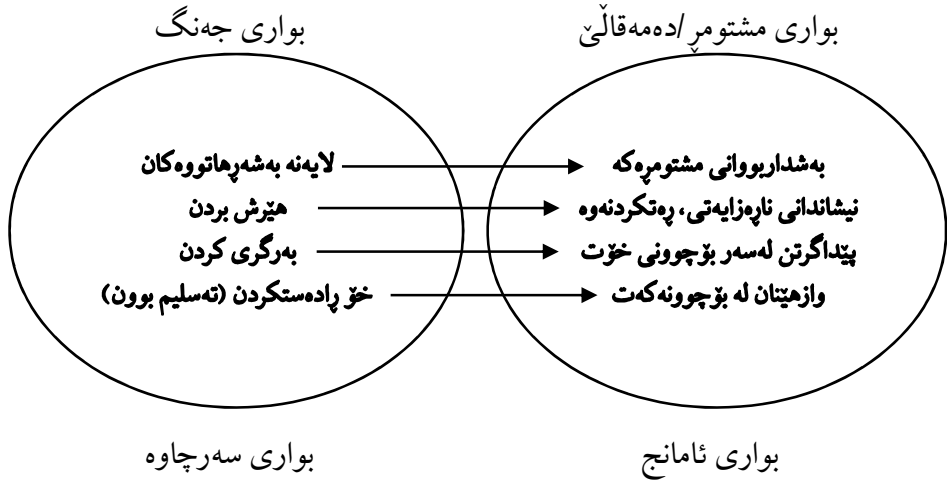
لەم نمونانەى سەرەوودا دەبىنن كە كەشووھوا بواری سەرچاوه كەيە. كەواتە ئىمە لەروانگەى ئەم بواری سەرچاوه يەو (كەشووھوا) دەمانەوى پتر لە بارودۆخى مرؤف تىبگەين و وردى بكەينەو. ساردبوونەو ەى كەسىك بەواتاى ھىمن بوونەو و نەمانى توورەبىيە كەيەتى؛ كەواتە بىرۆكەى ساردبوونەو ە لە مېشكى مرؤفدا دەچىتە قالبى كەشووھواو؛ گەرمبوونە كەى لە توورەبىيە كەيدا و ساردبوونەو كەشى لە ھىمن بوونەو كەيدا بەرجەستە بوو. لە نمونەى سارد و گەرمى زۆرى ديوە دا، دەبىنن كە ئامازە بە دوو جەمسەرى تايبەت دەكەن كە ھەريەكەيان جۆرىكى تايبەتى كەشووھوايە. يەككىيان بە واتاى ناخۆشى و ئىش و ئازار و نەبوونى و خەفەتە، و ئەو ەى دىكەش پىچەوانەكەيانە. كاتىكىش ساردى دەكەويتە نيوان دوو كەسەو، كەواتە پەيوەنديان وەكو جارن باش نابىت. ئەمانە و نمونەكانى دىكەش سەلمىنەرى ئەو راستيەن كە چەمكەندى بارودۆخ و ھەلومەرجى ژيانى مرؤف زۆر جار لەرپىگەى كەشووھواو ە لە ئاوەزى مرؤفدا بەرقەرار دەبىت. بنەما كۆگنتىقىەكەش بۆ ئەمە ئەو ەيە كە ئاوەزى مرؤف لە بنەرتدا بەجۆرىك پرۆگرام كراو ە ئافرېندراو ە كە پىكھاتە چەمكىيەكان پىشەنيان ھەيە و زووتر لە ئاوەزى مرؤفدا جىگىركراون. پىكھاتە زمانىيەكان (و ەكو پىكھاتەى رېزمانى و كەرەستە زمانىەكان و ئىدىيۇم و ھەر دەرپرېنىكى دىكەى زمانى) ھىچ نىن جگە لە رەنگدانەو ەى ئەو پىكھاتە چەمكىيانەى ھەر لە سەرەتاو ە و بەر لە پەيدا بوونى زمان، لە ئاوەز و مېشكى مرؤفدا بنىات نراون.

دوچار با سەرنجى ئەم چەند نمونەيەش بدەين كە مېتافۇرى چەمكى
مشتومر چەنگە بەرجەستە دەكەن:

- كاريكى پىكرد با بە دەوارى شرى نە كرددبى!
- ھىچى لە بابەتە كە نە دەزانى، ھەر سەر و گوپلاكى دەشكاند.
- كا كە لىي نابهيتەو! شەرى خۆتپىن مەكە. (شەونم، ۲۰۲۰، ۳۰۰؛ سوبحانى،

(۲۹۷، ۲۰۱۲)

له سه ره تادا با به خسته یه ک هاوگیری میتافۆری conceptual mapping له نیتوان مشتومر و جهنگدا پروون بکهینه وه، ئینجا بگه پینه وه سه ر شیکردنه وه ی ئیدیومه کان:

ههروهک چۆن له جهنگدا لایه نه به شه رهاتوه وه کان هیرش ده که نه سه ر یه کتر یان بهرگری له سهنگه ره کانی خۆیان ده که ن له کاتی هیرشی لایه نی به رامبه ر و ئاکامی ئه و شه پانهش بردنه وه ی لایه نیکیان و خۆ پادهه ستکردن و دۆراندنی لایه نه که ی دیکه یه، ئاواش له مشتومر و ده مه قالی مرۆفه کانیشدا هه مان سیناریۆ هه یه. که واته پیکهاته چه مکیه که ی مشتومر و ده مه قالی رهنگدانه وه ی پیکهاته ی چه مکی جهنگه له ئاووه ی مرۆفدا. کاتیک ده گوتری کاریکی پیکرد با به ده واری شپری نه کردی، واته به جۆریکی وا په لاماری داوه که نه توانی ده ست بکاته وه و بهرگری له خۆی بکات. له ئیدیومی هه چی له بابه ته که نه ده زانی، هه ر سه ر و گوێلاکی ده شکاند، واته که ی ئه وه یه که که سه که دۆراوی جهنگه که یه و هه یج له ستراتیژی جهنگه که نازانی، بۆیه توانای بهرگری له خۆکردنی نییه. به هه مان شیوهش له ئیدیومی سییه مدا، که سه که ده سه وه ستانه له شه پرکردن له گه ل لایه نی به رامبه ردا. که واته چه مکی مشتومرکردن و ده مه قالی له نیتوان مرۆفه کاند، رهنگدانه وه یه کی

چه مکی جه نکه له میشکی مرؤفدا و بوونی ئەم ئیدیۆمه میتافۆریانهش به لگه ی ئەو راستیه ن.

ب. ئیدیۆم له شیوهی میتافۆری ئۆنتۆلۆجی:

ئەم نموونانە ی خوارووه په نگدانه وهی میتافۆریکی چه مکی ئۆنتۆلۆجین که بریتیه له **کهسی نه خواراو/ببیراو سه گه:**

- سه گ ببزی لینه کاته وه..
- سه گی لی گلاو ده بی.
- سه گی نیو هه وار ان.
- سه گی به رده رگان.
- سه گ بۆنی پیوه ناکات.
- سه ی به خیو کردیه.
- سه گی هار ته مه نی چل شه وه.
- سه گی برسی. (محمه د، ۲۰۲۰، ۱۹۸؛ شیخانی، ۲۰۱۲، ۲۰۲-۲۰۳)

له هه موو ئەم نموونانە ی سه ره وه، سه گ ده بیته وینه و چه مکی که سیکی نه خواراو و به دفه ر. واته وینا کردن و چه مکاندنی که سی نه خواراو له ئاوهزی مرؤفدا له سه ره نه خشی سه گ بنیات ده نریت. هه لبه ته لیکچواندنی مرؤف به سه گ و وه سفکردنی ئاکاره مرؤبییه کان له روانگه ی ئاکار و ره فتاره کانی سه گه وه، مه رج نییه هه موو کات نینگه تیف بیت وه کو له نموونه ی ئیدیۆمه کانی سه ره وه دا هاتوون، به لکو هه ندی کات بۆزه تیفن، به لام جار ی ئەم باسه هه لده گرین بۆ کاتیکی دیکه و توژی نه وه یه کی دیکه که ئیستا نوو سه ری ئەم دیرانه کاری له سه ره ده کات.

دیاره له ژبانی مرؤفی کورددا، که پتر پیشینه یه کی کشتوکالی و گوند نشینی هه یه، سه گ بوونیکی به هیزی هه بووه و به شیکی تارا دده یه ک دانه براو بووه له ژبانی مرؤفی گوند نشینی کورد. ئەمه ش وایکردووه ده یان ئیدیۆمی وامان هه بی که میتافۆری چه مکی وردیان به ره مه پیتاوه بۆ وه سفکردنی ره فتار و هه لسوکه وتی مرؤفه کان له روانگه ی ره فتار و هه لسوکه وتی سه گه وه. وه کو دیارده یه کی کوگنی تیف،

بوونی میتافۆری چه مکیی **مرۆفه کان سه گن** بۆ په یوه ندی به هیزی نیوان شیوازی بیرکردنه وهی مرۆف و خودی پرۆسه ی بیرکردنه وه وه کو دیارده یه کی زمانی، ده گه رپته وه. به لام نه گه ر ئەم دوو فاکته ره ی لیده رکه ین (بوونی وه کو دیارده یه کی کۆگنیتیف و ههروه ها دیارده یه کی زمانی)، ئەوا به پپی تیۆریه که ی له ی کۆف، ده بی بزاین که چه مکیی بنیات یان پیکهاته/ستراکتور له سەر بنه ما ی ئەزموونی فیزیکی و فه ره هنگی دامه زراوه. که واته ئەزموونی مرۆفی کورد له گه ل سه گ و بوونی ئەو دیارده یه به شیوه یه کی به رفراوان له فه ره هنگی کوردیدا بنه ما ی ده رکه وتنی ئەو ئیدیۆمانه ن له زمانی کوردیدا.

ئهمانه ی خواره وه ش هەندئ نمونه ی دیکه ن بۆ میتافۆری چه مکیی ئۆنتۆلۆجی **مرۆفی ناپه سه ند داره** (دره خته):

- دار لار بوو سیبه ریشی لاره. (مرۆف به خواری و چه وتی گه وره بی، کاروکرده وه شی راست و په وان نابئ)
 - دارده ستی ئەم و ئەوه. (مرۆفیک که هه رکه س به ئاره زووی خۆی هه لیسوورپنی و کاری خۆی پینکات)
 - داری زر بۆ پرینه وه باشه. (مرۆفی بیکه لک که کار و کاسبی ناکات)
 - داری بیبه ره. (مرۆفیک بیکه لکه)
- (شه ونم، ۲۰۲۰، ب، ۲۸-۴۸؛ محمه د، ۲۰۲۱، ۱۲۱-۱۲۲)
- له سه رجه م ئەم نمونه ن هه شدا بواری ئامانجه که مرۆفه و بواری سه رچاوه که ش دار (دره خته). چه مکاندن سیفه ته کانی مرۆفی ناپه سه ند له رپگه ی داری بیبه ر و خراپ یان خراپ به کاره اتوو، به رجه سه ته کراوه.

ج. ئیدیۆم له شیوه ی میتافۆری ئاراسته یی:

یه کیک له و میتافۆره چه مکیه انی پیشتر باسما ن کرد بریتی بوو له باش بۆ **سه ره وه یه و خراپ بۆ خواره وه یه**. با سه رنجیکتی ئەم ئیدیۆمانه ی خواره وه بده ین و پاشان لیان بکۆلینه وه:

- ژوورسه ری به رنه دا. (واته هه ر له لای مایه وه و به جینه هیشته)

- ژیر بیژینگه. (گه نمی خراب که له ژیره وهی بیژینگ ده مینیتیه وه)
 - ژیره ست. (که سی هیچ له بار دانه بوو یان زولم لیکراو)
 - ژیر چه پوکیه (که سی ترستوک و بیده سه لات)
 - سهر نه گری. (کاره که پیکدیت)
 - سهر تۆپ. (باشترین نمونه)
 - سهر دانانه وینیی. (ته نازول ناکات، سهر شوپ ناکات، زه لیلی قبول ناکات. هتد) (شه ونم، ۲۰۲۰، ب ۶، ۲۲۱-۲۶۶)
- له هه موو نهو نمونه نانی سهر وه دا که **سهر و ژیریان** تیدا هاتوه، ده بینین که له پال ئه وهی دوو وشه ی ساده ن به لام ده شی واتای سهر باری دیکه یان هه بی سهر پرای واته بنجیه که یان. مروف له ژیرانی روژانه یدا هه میشه چه مکه ئابستراکته کانی وه کو کات و پایه ی **کومه لایه تی و بر اچه ندیتی و دوخ و هتد**، له ریگه ی چه مکه کونکریتییه کانی وه کو سهر و خوار، وینا ده کات.
- له سهر جه م نمونه کانی سهر وه دا ده بینین که وشه ی سهر واتایه کی پوزه تیقی هه یه جا چ بو ئاماژه کردن به پایه ی کومه لایه تی بیت یان بو کاریک که زیاتر بچیتته سهر وه؛ به پیچه وانه شه وه، نهو ئیدیومانه ی ئاماژه به ژیر ده کهن، واتای نیگه تیقیان هه یه و ده رخهر و نیشانده ری نهو سیفته و نه دگارانیه مروفن که نرم و که م و بیترخ و خراپن.

۷. ئەنجام:

گرنگترین ئەنجامه کانی ئەم لیکۆلینه وهیه به م شیوهی خواره وهیه:

۱. میتافۆره له زمانه وانی دیرین و زمانه وانی کۆگنیتیڤدا ته و او جیاوازن. زمانه وانی دیرین میتافۆره وه کو تایبه تمه ندیی وشه و دیارده یه کی زمانی ده بینیت، ههرچی زمانه وانی کۆگنیتیڤه، میتافۆره وه کو تایبه تمه ندیی چه مکه کان له ئاوه زی مرۆڤدا ده بینیت.

۲. له زمانه وانی دیریندا، میتافۆره به مه به سستی هونه ری و په وانبیزی به کار دیت و ئه رکه که شی بریتیه له هینانه دی کاریگه ری ئیستاتیکی و هونه ری، ههرچی زمانه وانی کۆگنیتیڤه، پینوایه ئه رکی میتافۆره بریتیه له باستر تیگه یشتن له هندی چه مکی دیاریکراو که مه رجیش نییه له سهر بنه مای هاوشیوه یی و لیکچواندن دامه زرابیت. ئەم میتافۆرانه ش به میتافۆری چه مکی ناوده بات چونکه بریتین له په نگدانه وهی پیکهاته ی چه مکی له ناو میشک و ئاوه زی مرۆڤدا که دواتر له زمانی مرۆڤدا به رجه سته دهن به به کارهینانی ده برینی زمانی جیا جیاوه.

۳. میتافۆره چه مکیه کان بناغه یه کی ئەزموونییان هه یه و لیکه وته یه کی سروشتی په یوه ندییه کانی مرۆڤن به جیهانی ده وره به ریه وه.

۴. ههر میتافۆریکی چه مکی له سهر بنه مای هاوگیری له نیوان دوو بوادا دامه زراوه؛ بواری سه رچاوه و بواری ئامانج. مه به سستی مرۆڤ چاکتر تیگه یشته له بواری ئامانجه که له رپگه ی بواری سه رچاوه وه که پتر ئاشنایه تی له گه لیدا هه یه.

۵. ئیدیۆمه کانی زمانی کوردی ده کرئ به سهر هه رسی جوړه که ی میتافۆری چه مکیدا دابه ش و پۆلین بکرین: میتافۆری چه مکی پیکهاته یی، میتافۆری چه مکی ئۆنتۆلۆجی، میتافۆری چه مکی ئاراسته یی. هه روه ها ده کرئ بنه ما فیزیکیه کانی سه رجه م هاوگیریه میتافۆریه کان بو ئیدیۆمه کوردیه کان ده ستنیشان بکریت، وه کو له لیکۆلینه وه که دا هاتون.

سه‌رچاوه‌کان

به‌زمانی کوردی:

- سوبحانی، جه‌لال مه‌حمود عه‌لی (۲۰۱۲)، ئیدیۆم له‌زمانی کوردیدا، به‌رگی یه‌که‌م و دووه‌م و سێیه‌م، سلێمانی.
- شه‌ونم، ع.ع. (۲۰۲۰)، فه‌ره‌ه‌نگی کوردواته‌نی. به‌رگی ۵ و ۶. سلێمانی، له‌بلاو‌کراوه‌کانی ده‌زگای دوا‌پۆژ بو‌پروونا‌کبیری و پرا‌گه‌یانندن.
- شیخانی، عه‌بدولوه‌هاب (۲۰۰۹)، فه‌ره‌ه‌نگی ئیدیۆم له‌زمانی کوردیدا، هه‌ولێر.
- محه‌مه‌د، زه‌کیه‌ ره‌شید (۲۰۲۱)، خه‌رماتیک له‌ده‌سته‌واژه و ئیدیۆمی کوردی، سلێمانی.

به‌زمانی ئینگلیزی:

- Evans, Vyvyan and Melanie Green (2006), *Cognitive Linguistics: A Complete Guide*. Edinburgh University Press.
- Kovecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G. and M. Johnson. (1980), *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. and M. Johnson. (2008), *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Santa Ana, Otto. (2002), *Brown Tide Rising: Metaphors of Latinos in Contemporary American public discourse*. University of Texas Press, Austin.

خلاصة

نظرية الاستعارة المفهومية وتطبيقها على بعض التعابير الاصطلاحية (الأمثال) الكوردية:

تدخل التعابير الاصطلاحية وفي ضمنها الأمثال في صلب كل اللغات، لأنها تغطي معاني ودلالات اضافية على الرغم من المعنى الأساسي للتعبير. وتلك الدلالات الإضافية تأتي كنتيجة للخبرات المتراكمة والتفاعل اليومي للإنسان مع بيئته ومحيطه الطبيعي. كما وتعكس التعابير الاصطلاحية الخصوصيات الجغرافية والدينية والتاريخية للإنسان بالإضافة إلى نمط تفكيره والتقاليد الاجتماعية التي يتبعها.

رغم أن التعابير الاصطلاحية حظيت باهتمام كبير في مجال علم اللغة إلا أن اهتمام فقه اللغة التقليدي بالموضوع اقتصر على الجوانب النحوية والدلالية والتداولية للتعابير الاصطلاحية فقط، ونظرت إليها كأنها بنية ثابتة غير قابلة للتجزئة. أما علم اللغة المعرفي فتبنى وجهات نظر مختلفة تماما حيث إنه ينظر إلى التعابير الاصطلاحية على أنها استعارات مفهومية معرفية، وكل استعارة مفهومية يتم تفسيرها على أساس التماثل المفهومي الكائن في عقل الانسان. وهذا التماثل يكمن في العلاقة بين مجال المصدر ومجال الهدف.

يتكون هذا البحث من سبعة مباحث؛ المبحث الأول يتضمن المقدمة التي تتناول تعريف نظرية الاستعارة المفهومية التي طرحها ليكوف وجونسن، مع ذكر أهم أوجه الاختلاف بين وجهة النظر التقليدية ووجهة نظر علم اللغة المعرفي تجاه التعابير الاصطلاحية. ويتناول المبحث الثاني أمثلة حول الاستعارات المفهومية. أما المبحث الثالث فيبحث في الأسس التجريبية للاستعارات المفهومية. وخصص المبحث الرابع لتناول التماثل الاستعاري بين مجالي المصدر والهدف. ويغطي المبحثين الخامس والسادس أنواع الاستعارات المفهومية حسب تصنيفات ليكوف وجونسن وتطبيق النظرية على النماذج الكوردية.

توصل البحث إلى مجموعة من النتائج، وأهمها:

أولاً: منظور فقه اللغة التقليدي يختلف تماماً عن منظور علم اللغة المعرفي تجاه التعابير الاصطلاحية حيث الأول ينظر إليها كظاهرة لغوية بينما الثاني ينظر إليها كخصوصية تتمتع بها المفاهيم في العقل البشري.

ثانياً: يمكن تصنيف الأمثال الكوردية (التعابير الاصطلاحية) على الاستعارات المفهومية الثلاث أي الاستعارات البنيوية والاستعارات الأنتولوجية والاستعارات الاتجاهية.

ثالثاً: يمكن تحديد الأسس التجريبية لجميع التماثلات الاستعارية للأمثال الكوردية كما تم تناولها في البحث.

ABSTRACT

An over view of conceptual metaphor theory and its application to some Kurdish Idioms

Idioms form the catalyst of every language since they carry more meanings in addition to their basic meanings. These additional meanings are the outcome of accumulated experience and daily interaction of humans with themselves and their surroundings. Moreover, idioms reflect geographical, religious and historical characteristics of humans as well as their patterns of thought and social relations.

Despite the fact that idioms have received special attention from linguists, traditional linguistics has only explored them from the syntactic, semantic and pragmatic aspects considering them mostly as being fixed and inseparable. Against this perspective, the cognitive theory takes a radically different view about idioms as it sees it as a conceptual metaphor and every instance of conceptual metaphor is accounted for in terms of a conceptual mapping between the source domain and a target domain.

The current study is made up of seven parts organized as follows: part one is an introduction to the theory of conceptual metaphor theory. Part two defines the concept of conceptual metaphor while part three deals with the experiential basis of conceptual metaphors. Part four discusses metaphorical mapping between source domain and target domain. Part five classifies the conceptual metaphors in the light of Lakoff and Johnson's theory. Part six presents the application of the theory to Kurdish idioms while the final section summarizes the conclusions drawn from the study.

Some outstanding conclusions from the study include: traditional linguistics views idioms as words and as a linguistic phenomenon while cognitive linguistics views them as conceptual metaphors. Another point is that Kurdish idioms can also be classified into structural, ontological and orientational metaphors and that the same experiential and physical bases for metaphorical mappings can also be specified for the Kurdish idioms.